

## ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ

**Сорока Т.**

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету  
УДК 81'37: (811.161.2+811.111+ 811.133.1)

### ЛЕКСИКОГРАФІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРЕДСТАВЛЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ АКСІОНОМЕНІВ

У статті обґрунтовується роль тлумачних словників, що утворюють емпіричну базу для вивчення лексичної семантики іменників на позначення цінностей. Основна увага зосереджена на розкритті сутності словникової статті з точки зору її основних характеристик та встановленні практичної значущості дефініційного аналізу українських, англійських та французьких аксіономенів.

**Ключові слова:** тлумачний словник, аксіономен, дефініційний аналіз, формула тлумачення.

**Сорока Т.**

– кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка и перевода Измаильского государственного гуманитарного университета

### ЛЕКСИКОГРАФИЯ КАК ИСТОЧНИК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ АКСИОНОМЕНОВ

В статье обоснована роль толковых словарей, которые формируют эмпирическую базу для изучения лексической семантики существительных, обозначающих ценности. Особое внимание уделено раскрытию сущности словарной статьи с точки зрения его основных характеристик и установлению практического значения дефиниционного анализа украинских, английских и французских аксиономенов.

**Ключевые слова:** толковый словарь, аксиономен, дефиниционный анализ, формула толкования.

**Soroka T.**

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of the English Language and Translation, Izmil State University of Humanities

### LEXICOGRAPHY AS A SOURCE OF REPRESENTATION OF AXIONOMENS SEMANTIC STRUCTURE

The purpose of the article is to justify the role of explanatory dictionaries that form the empirical basis for investigating the lexical semantics of nouns denoting values. Special attention is paid to revealing the essence of dictionary articles in terms of their main characteristics as well as to establishing practical significance of definition analysis of Ukrainian, English and French axionomens.

**Key words:** explanatory dictionary, axionomen, definition analysis, interpretation formulae.

**Постановка проблеми.** Лексику сучасних української, англійської та французьких мов розглядаємо як систему, цілісну організацію із взаємопов'язаними й взаємозалежними ділянками, які, в свою чергу, мають специфічні властивості, проте підлягають законам існування цієї цілісності. Структура і система досліджуваних мов природніше та

найоб'ємніше представлені тлумачними словниками, де фонологія, морфологія, словотвір виступають у вигляді комплексної форми вираження змісту лексичних одиниць. Лексикографічна практика укладання тлумачних словників націлювала дослідників на вивчення лексичного значення слова не як ізольованого, а органічно-поєднаного елемента системи мови. Відповідно, тлумачні словники, котрі володіють найповнішими банками інформації слів, дозволяють здійснити аналіз мовних засобів їхнього вираження у «термінах семантичних складників» [2].

**Аналіз останніх досліджень.** У низці статей, присвячених характеристиці лексико-семантичних угруповань аксіономенів<sup>1</sup> [3; 4], викладено результати наукового дослідження слів з найвищим, середнім ступенем полісемії та моносемічних лексем, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру. У зв'язку з цим необхідність вирішення питання про розкриття принципів дефініційного аналізу і характер співвідношень аксіономенів різного ступеню полісемії зумовлює **актуальність** заявленої проблематики.

**Мета** дослідження полягає в обґрунтуванні ролі тлумачних словників, що утворюють емпіричну базу для вивчення лексичної семантики іменників на позначення цінностей. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) розкрити сутність словникової статті з точки зору її основних характеристик; 2) встановити практичну значущість дефініційного аналізу як формалізованої основи дослідження українських, англійських та французьких аксіономенів.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** В тлумачних словниках об'єктивуються системні зв'язки лексичних одиниць, оскільки визначення значень одних слів здійснюється за допомогою інших слів тієї самої мови, семантично пов'язаних з першими.

В процесі лексикографічної обробки мовної семантики іменників на позначення цінностей в трьох мовах основним є визначення обсягу лексичних значень реєстрових слів, яке супроводжується дослідженням їх системних залежностей та встановленням місця серед інших однорідних реєстрових одиниць. «Системні залежності, вказівка на місце і окреслення меж індивідуального значення, закріпленого за реєстровим словом, відзначає – М. М. Пещак, – тлумачаться багатим, але практично осяжним арсеналом структурних схем організації словникових статей» [1, с. 11]. У даній роботі виходимо з того, що досліджувана лексика, виступаючи в словнику ціннісно-зумовленими реєстровими словами української, англійської та французьких мов, виділяється на основі лексикографічних параметрів, що повною мірою визначаються типом словника – СУМ, OED і DLF.

---

<sup>1</sup> *Аксіономен* (від грецького ἀξία – «цінність» і латинського – *nomēn* – «ім'я, назва») є робочим терміном, упровадженим у науковий обіг автором для позначення філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових і естетичних цінностей.

Розгортання словникової статті в більшості лексикографічних джерел тлумачного характеру відбувається на основі трьох основних характеристик: словникових дефініцій (власне парадигматичної частини словникової статті), ілюстративного матеріалу (її синтагматичної частини) та системи позначок. У вивченні лексичних одиниць на позначення цінностей враховуємо вказані показники.

Будова словникових статей аксіономенів обумовлена обсягом і якісною специфікою синтезованого на основі комплексів мікроструктурних відношень індивідуального лексичного значення. Залежно від цього словникові статті найрізноманітнішої складності розбивають лексичні значення полісемантичних аксіономенів на рубрики і підрубрики (відтінки значень), які в свою чергу, утворюються з формул тлумачення. В трьох словниках розбивка на рубрики однаково нумерується, а виділення підрубрик здійснюється шляхом їх позначення:

а) в СУМ – косими рисками: **життя**, -я, с. **1.** Вища форма існування матерії, найхарактернішими рисами якої є обмін речовин, самооновлення, самовідтворення. // Існування всього живого; прот. смерть. **2.** Стан живого організму в стадії розвитку, зросту. **3.** Період існування кого-небудь; вік. // Все пережите, зроблене людиною за час її існування; біографія. **4.** Спосіб існування кого-небудь. **5.** Жива істота. **6.** *перен.* Про щось дороге, необхідне, важливе. **7.** Прояв фізичних і духовних сил живих істот. **8.** Пожвавлення, рух, посилення діяльності живих істот. **9.** Сукупність явищ, що характеризують існування, визначають розвиток чого-небудь. **10.** Те, що реально існує; дійсність;

б) в OED – квадратами: **life** – n (pl. **lives**) **1.** [*mass noun*] The condition that distinguishes animals and plants from inorganic matter, including the capacity for growth, reproduction, functional activity, and continual change preceding death. ▫ living things and their activity. **2.** The existence of an individual human being or animal. ▫ [*with adjective or noun modifier*] A particular type or aspect of human existence. ▫ A biography. ▫ (*in Christianity and some other religious traditions*) either of the two states of a person's existence separated by death. ▫ (*in Hinduism and some other religious traditions*) any of a number of successive existences in which a soul is held to be reincarnated. ▫ A chance to live after narrowly escaping death (with reference to the nine lives traditionally attributed to cats). ▫ (*in various games*) one of a specified number of chances each player has before being put out. **3.** (*usually one's life*) The period between the birth and death of a living thing, especially a human being. ▫ The period during which something inanimate or abstract continues to exist, function, or be valid. ▫ *informal* [*mass noun*] A sentence of imprisonment for life. **4.** Vitality, vigour, or energy. **5.** [*mass noun*] (*in art*) the depiction of a subject from a real model, rather than from an artist's imagination;

в) в DFL – буквами: **vie** – n.f. (latin *vita*) **A.I.1.** Ensemble des phénomènes (nutrition, assimilation, croissance, reproduction) communs aux êtres organisés et qui constituent leur mode d'activité propre, de la

naissance à la mort. **2.** Fait de vivre, existence humaine. ◇ **Relig.** Bonheur éternel des élus après la mort. **3.** Entraîn, vitalité manifestés das tous les comportements. **A.II.1.** Existence humaine considérée dans sa durée; ensemble des évènements qui se succèdent dans cette existence. **2.** Manière de vivre propre à qqn ou à un groupe. **3.** Ensemble des activités de qqn dans un domaine spécifique. **4.** Ensemble des moyens matériels (aliments, argent, etc.) nécessaires pour assurer l'existence de qqn. **5.** Condition humaine, monde des humains. **6.** Biographie, histoire de qqn. **B.1.** Mouvement, dynamisme, élan, vitalité qui caractérisent quelqu'un, une action, une œuvre, animent un lieu. **2.** Ensemble des activités, des situations, des relations entre personnes qui marquent l'existence et le fonctionnement d'un secteur, d'un groupe. **3.** Existence, dans le temps, des choses soumises à une évolution.

У словникових статтях моносемантичних українських, англійських та французьких реєстрових аксіономенів рубрикація відсутня, а різниця в обсязі їх лексичних значень передається за допомогою деталізації тлумачення. Пор: **укр.**: **ввічливість** (увічливість), -вості, ж. Властивість за знач. ввічливий, **консенсус**, -у, ч. Відсутність у сторін, що домовляються, заперечень проти пропозицій, висунутих під час переговорів; **англ.**: **politeness** (noun) The act of showing regard for others, **consensus** (noun) General agreement among a group of people; **франц.**: **civilité** n.f. (latin *civilitas*, -atis) Observation des convenances en usage chez les gens qui vivent en société, **consensus** n.m. (latin *consensus*, accord) Accord et consentement du plus grand nombre, de l'opinion publique.

Наведені приклади свідчать про те, що в однозначних аксіономенах формальні ознаки стосуються нерозчленованого лексичного значення реєстрової одиниці, тому скільки не було б їх у словниковій статті, кожна виступає тільки раз.

Словникова стаття являє собою групу, в якій формальні ознаки строго організовані. Їхня кількість залежить від ступеня полісемічності реєстрового слова: чим багатша полісемія, тим більше підстав для урізноманітнення формальних ознак словникової статті. Так, стилістичні властивості лексичного значення реєстрової одиниці та її відтінків подаються у формі ремарок, наприклад, **укр.**: **добро**: **2.** у знач. присудк. сл. (=у значенні присудкового слова) Про задоволення, що його хто-небудь відчуває від певного становища, певних обставин і т. ін., **4.** ірон. (=іронічне слово). Про щось погане, недоброякісне, незначне і т. ін., **мир**: **II.4.** заст. (=застаріле слово) Життя мирян; світське життя, на протилежність монастирському, **мораль**: **3.** розм. (=розмовне слово) Повчання, настанови, поради; **англ.**: **law**: **1.** ▫ (the law) informal (=in informal speech) The police, **art.** **15.** **archaic** (=archaic word) Science, learning, or scholarship, **spirit**: **1.** ▫ **short for** (short word for smth.) Holy Spirit; **франц.**: **amour**: **III.** ◇ **pl.** (=pluriel) Suisse. Dernières gouttes d'une bouteille de vin, **vie**: **A.II.4.** ◇ **Fam.** (=familier) *Faire la vie*. **a.** S'adonner, souvent avec excès, à tous les plaisirs. **b.** Être insupportable, **liberté**: **V.2.** ◇

**Fig.** (=figuré) *Prendre des libertés avec un texte, ne pas le citer (ou le traduire, etc.)* exactement.

Інші фізично-виражені ознаки аксіономена термінологізуються і вказують на сферу його вживання. Так, безпосередньо перед формулою тлумачення в словникових статтях можуть уживатися скорочення або повні найменування доктрин, теорій, галузей знань або родів занять, як-от: укр.: *іст.* (=історія) **воля**: звільнення селян від кріпацтва, мат. (=математика) **порядок**: числова характеристика багатьох математичних об'єктів; англ.: *Mathematics*. **space**: a mathematical concept regarded as a geometric set of points governed by axioms, *Botany*. **style**: flower part, *Christianity*. **soul**: the spiritual part of a person, capable of redemption from the power of sin through divine grace; франц.: *Géométrie*. **espace**: ensemble des points dont la position est définie par trois coordonnées, *Sports*. 2. **droit** n.m. (lat. *directum*, ce qui est droit): 1. Pied ou poing droit, 2. Coup porté avec le poing droit, en boxe.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Словникова стаття постає перед нами як комплекс формальних ознак із конкретизованою структурою, з якої не можна вилучити або до якої не можна додати жодної частини так, щоб не змінити інші частини і не викликати загального перегрупування.

2. Оскільки словникова стаття виступає інструментом інтерпретації лексичного значення реєстрової одиниці, то її перетин з іншими, але відмінними формальними ознаками дає можливість формалізовано описувати співвідношення між лексичними значеннями в системі мови. Врахування інформаційного обсягу словникових дефініцій забезпечить подальше визначення семи як складника лексичного значення конкретно-обраних слів на позначення цінностей.

**Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі** ми вбачаємо в зіставно-типологічному аналізі мовної об'єктивації аксіологічних категорій духовної культури українського, англійського та французького народів.

### **Література**

1. Пешак М. М. Специфіка формальних ознак лексикографічної обробки слова. *Формалізовані основи семантичної класифікації лексики*. Київ, 1982. С. 10–55.

2. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. Київ: Наук. думка, 1983. 218 с.

3. Сорока Т. В. Матричне представлення аксіономенів із середнім ступенем полісемії (на матеріалі сучасної української мови). *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Т. III (165). С. 167–175.

4. Сорока Т. В. Особливості системного співвідношення українських та англійських аксіономенів. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2016. Вип. 14. С. 197–207.

5. СУМ – Словник української мови : у 11 т. / І. К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка. Т. 1. 1970. 799 с.; Т. 2. 1971. 550 с.; Т. 3. 1972. 744 с.; Т. 4. 1973. 840 с.; Т. 5. 1974. 840 с.; Т. 6. 1975. 832 с.; Т. 7. 1976. 723 с.; Т. 8. 1977. 927 с.; Т. 9. 1978. 916 с.; Т. 10. 1979. 658 с.; Т. 11. 1980. 699 с.

6. DLF – Grand Larousse de la Langue Française : en 7 vol. / sous la direction

de L. Gilbert, R. Lagane, G. Niobey, avec le concours de H. Bonnard, L. Casati, A. Lerond. Paris : Larousse, 1986. 6528 p.

7. OED – Oxford English Dictionary : in 12 vol. / chief ed. J. Murray. London : Oxford University Press, 1963. V. I. 1240 p.; V. II. 1308 p.; V. III. 488 p.; V. IV. 532 p.; V. V. 758 p.; V. VI. 820 p.; V. VII. 1216 p.; V. VIII. 936 p.; V. IX. 386 p.; V. X. 396 p.; V. XI. 493 p.; V. XII. 105 p.

**Решетняк О.**

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

**Базелюк М.**

– студентка III курсу українсько-англійського відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'373.23:26-23

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІЙНИХ СИМВОЛЕМ У СУЧАСНОМУ ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ МИТЦІВ**

Статтю присвячено дослідженню умов функціонування біблійних символем у сучасному фольклорному дискурсі українських і польських митців. У науковій розвідці окреслено межі поняттєвого поля біблійна символема як лінгвокультурологічна одиниця; виокремлено асоціативно-образну парадигму старозаповітних і новозаповітних символем з антропонімним і топонімним компонентами, що функціонують в українській і польській сучасній піснетворчості; заналізовано співвідношення між символемами-бібліонімами в зазначених слов'янських мовах.

**Ключові слова:** Біблія, символема, бібліонім, антропонім, топонім, лінгвокультурологічна одиниця.

**Решетняк Е.**

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

**Базелюк М.**

– студентка III курса украинско-английского отделения филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

**СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БИБЛЕЙСКИХ СИМВОЛЕМ В СОВРЕМЕННОМ ФОЛЬКЛОРНОМ ДИСКУРСЕ УКРАИНСКИХ И ПОЛЬСКИХ ПОЭТОВ**

Статья посвящена исследованию условий функционирования библейских символем в современном фольклорном дискурсе украинских и польских поэтов. В научной публикации очерчены границы понятийного поля библейская символема как лінгвокультурологической единицы; выделена ассоциативно-образная парадигма ветхозаветных и новозаветных символем с антропонимным и топонимным компонентами, функционирующих в украинском и польском современном песнетворчестве; проанализировано соотношение между символемами-библионимами в указанных славянских языках.

**Ключевые слова:** Библия, символема, библионим, антропоним, топоним, лінгвокультурологическая единица.